

法華經の成立——梵文写本の諸様相——

戸田宏文

序

「法華經の成立」という題目が、筆者に与えられた課題である。筆者が現在主として研究しているのは、梵文法華經であるので、「法華經」を現存の梵文法華經と限定したい。ところが、梵文法華經と言っても、ケルン・南条に依って出版された梵文原典は、杜撰であり学問的使用に堪えないということは、周知の事実である。そこで、彼らが用いた底本がネパール系写本である故、ネパール系貝葉写本に記載されている本文を以って、「法華經」と考えたい。⁽¹⁾

法華經の成立

貝葉写本を撰択する所以は、その書写年代が、紙写本よりも古いということにある。⁽¹⁾
ところで、中央アジア写本及びギルギット写本については、ほぼその全貌が明らかにされてきているが、ネパール系写本の内容については、全然と言ってよい程説明がなされていないのが現状である。因みに、東洋文庫所蔵、河口慧海師将来になる貝葉本も、大正十五年（一九二六年）に、我が国に於て、影印出版されたが、漸く先年筆者に依つてその全貌が公表されたといった状況にある。

本論考は、「法華經の成立」を考える基礎資料を提示し、そこに現われた写本の本文の諸様相を明らかにすることを主眼とする。

現在我々が披見し得る貝葉本は十二本あり、近々北京で、西藏より将来された一貝葉本が刊行される由なので、都合十三本となる。これら十二貝葉写本の性格については、他の処で述べたので、ここでは省略し、現在まで、筆者に明らかになった十二写本の分類のみをあげておく。

Group I. C3, C4 (fols. 1-107, 118-140), K, N1.

Group II. C5, C6 (fols. 76-78, 83-131).

Group III. T2, T6, C4 (fols. 108-117), C6 (fols. 1-75, 79-82), B, T7, N2, N3.

この分類は、今後の研究に依り、更に細分化されることは予想される。それは、グループの数が増えることも、又、一写本が更に細かく分れることを意味する。なお、写本の本文の類似性が、比較的高いということでグループ分けをしたので、必ずしも完全に一致すると言っていることではないことを断っておきたい。

次に、種々な問題をもつ資料を、可能な限り正確にローマ字化し、写本の諸様相を考察したい。貝葉写本と共に、紙写本 R、T₀ 及び A₁ を引用する。それは、R はケルン・南条本の底本であり、又、T₀ 及び A₁ は、紙写本の中では、他の写本よりも貝葉写本に類似するからである。(A₁ の書写年代は A.D. 1680 である。) 参考のため、ギルギット写本、西藏訳、中央アジア写本及び漢訳を挙げることにする。ギルギット写本の本文と西藏訳とは、グループ I との類似性が高いので、注意しておかねばならない。

I

第二章方便品第六十八偈第一行を、まず問題としたい。資料を挙げると次の如くである。

II-68ab (48.11)

- Ku evaṃ ca bhāṣāmy ahu nityanivṛtā ādī praśāntā imi sarvadharmāḥ /
- R evaṃ ca bhāṣāmy ahu nityanivṛtā ādīpraśāntā imi sarvadharmāḥ /
- K evaṃ ca bhāṣāmy ahu nityanivṛtā ādīpravyūtā imi sarvadharmāḥ / (19b, 3)
- C3 evaṃ ca bhāṣāmy ahu nityanivṛtā ādīpraśāntā imi sarvadharmāḥ /
- C4 evaṃ ca bhāṣāmy ahu nityanivṛtā / ādīpraśāntā imi sarvadharmāḥ /
- C5 evaṃ ca bhāṣāmy ahu nityanivṛtā / ādīpraśāntā imi sarvadharmā(1) /
- C6 evaṃ ca bhāṣāmy ahu nityanivṛtā ādīpravyūtā imi sa(ṭva)dharmāḥ (17b, 4-5)
- B evaṃ ca bhāṣāmy ahu nityanivṛtā / ādīpravyūtā imi sarvadharmāḥ /
- T2 evaṃ ca bhāṣāmy ahu nityanivṛtā ādīpravyūtā itī sarvadharmāḥ /
- T6 evaṃ ca bhāṣāmy ahu nityanivṛtā / ādīpravyūtā imi sarvadharmāḥ /
- T7 evaṃ ca bhāṣāmy ahu nityanivṛtā ādīpravyūtā imi sarvadharmāḥ /
- N1 evaṃ ca bhāṣāmy ahu nityanivṛtā ādīpraśāntā yāṛā imi sarvadharmāḥ /
- N2 evaṃ ca bhāṣāmy ahu nityanivṛtāḥ // ādīpravyūtā imi sarvadharmāḥ //
- N3 evaṃ ca bhāṣāmy ahu nityanivṛtāḥ ādīpravyūtā imi sarvadharmāḥ //
- D2, 3 evaṃ ca bhāṣāmy ahu nityanivṛtā ādīpraśāntā imi sarvadharmāḥ
- T8 evaṃ ca bhāṣāmy ahu nityanivṛtā / ādīpraśāntā imi sarvadharmāḥ /
- A1 evaṃ ca bhāṣāmy ahu nityanivṛtā ādīpraśāntā imi sarvadharmāḥ //
- Tib. ḥdi lar tās ni chos rnamis ḥdi dag kun //

glad nas rab sli mya nan rtag h̄das tsad //

O *evan ca bhāṣāmy a(ha) no ca nirvāṇa ādiprasāntā (jmi) sarvadharmāḥ*

(正) 吾所以故 常解脱度 令一切法 皆至寂然

(妙) 我雖說涅槃 是亦非真滅 諸法從本來 常自寂滅相

貝葉写本に [C₃, C₄, C₅, N₁] [K₁, C₆, B, T₂, T₆, T₇, N₂, N₃] に大別される。[C] はギルギット写本 D₂, D₃ 及び西蔵訳に類似する。ādiprasānta (始めより寂滅しつつある) は「空觀思想」即ち般若空の思想(勝義諦)を表現している。それに対し [N] の ādipravīta (始めより生起しつつある) は「本来あったもの」^(e)としての有的縁起の世界(世俗諦)を表現していると考へられよう。恐らく [N] は [C] の改変であろう。しかし、一度改変されたものが、紙本では又復 [C] の読みへ改められたのは興味深い。(妙の「我雖說涅槃 是亦非真滅」の原文は「O no ca nirvāṇa」の如きではなかったかと推測せらる。(no ts na + u + 離々))

II

第三章譬喩品の蓮華光如来の仏国土における菩薩の特徴を述べる一文を次に取り上げよう。

III (66.7-9)

- Ku** anādikarmikāś ca te bodhisatvā bhaviṣyanti cīracaritakusālamūlā bahubuddhaśatasahasraciriyābrahmacaryās tatthāgata-parisaṃstutā buddhajñānābhīyuktā mahābhijñāṇaparikarmānirjātāḥ sarvadharmānayaḥkusālā mārḍavāḥ smṛtīmantaḥ / anādikarmikāś ca te bodhisatvā bhaviṣyanti / cīracaritakusālamūlā bahubuddhaśatasahasraciriyābrahmacaryā tatthāgata-parisaṃstutā buddhajñānābhīyuktā mahābhijñāṇaparikarmānirjātāḥ sarvadharmānayaḥkusālā mārḍavāḥ smṛtīmantaḥ
- K** anādikarmikāś ca te bodhisatvā bhaviṣyanti / cīracaritakusālamūlā bahuvorśasatasahasrabrahmacaryās tatthāgata-parisaṃ-

stutā buddhajñānābhīyuktā mahābhijñāṇaparikarmānirjātāḥ sarvadharmānayaḥkusālā mārḍavāḥ smṛtīmanti

- C3** anādikarmikāś ca te bodhisatvā bhaviṣyanti / cīracaritakusālamūlā bahuvorśasatasahasrabrahmacarī(yā) tatthāgata-parisaṃstutā buddhajñānābhīyuktā mahābhijñāṇaparikarmānirjātāḥ sarvadharmānayaḥkusālā mārḍavāḥ smṛtīmanto
- C4** anādikarmikāś ca te bodhisatvā bhaviṣyanti / upacītakusālamūlā bahubuddhaśatasahasraciriyābrahmacaryās tatthāgata-parisaṃstutā buddhajñānābhīyuktā mahābhijñāṇaparikarmānirjātāḥ sarvadharmānayaḥkusālā mārḍavāḥ smṛtīmanto
- C5** anādikarmikāś ca te bodhisatvā bhaviṣyanti / upacītakusālamūlā bahubuddhaśatasahasraciriyābrahmacaryās tatthāgata-parisaṃstutā buddhajñānābhīyuktā mahābhijñāṇaparikarmānirjātāḥ sarvadharmānayaḥkusālā mārḍavāḥ smṛtīmanto
- C6** anādikarmikāś ca te bodhisatvā bhaviṣyanti cīracaritakusālamūlāḥ bahuvorśasatasahasraciriyābrahmacaryāḥ tatthāgata-parisaṃstutā buddhajñānābhīyuktāḥ ma(hā)bhijñāṇaparikarmānirjātāḥ sarvadharmānayaḥkusālā mā(r)ḍavāḥ smṛtīmanto
- B** anādikarmikāś ca te bodhisatvā bhaviṣyanti cīracaritakusālamūlāḥ / bahuvorśasatasahasraciriyābrahmacaryāḥ tatthāgata-parisaṃstutā buddhajñānābhīyuktāḥ sarvadharmānayaḥkusālamūlā mārḍavāḥ smṛtīmanto
- T2** anādikarmikāś ca te bodhisatvā bhaviṣyanti / cīracaritakusālamūlā bahubuddhaśatasahasrabrahmacaryās tatthāgata-parisaṃstutā buddhajñānābhīyuktā mahābhijñāṇaparikarmānirjātāḥ sarvadharmānayaḥkusālāḥ (mārḍavāḥ smṛtīmanto)
- T6** anādikarmikāś ca te bodhisatvā bhaviṣyanti cīracaritakusālamūlāḥ bahuvorśasatasahasraciriyābrahmacaryāḥ tatthāgata-parisaṃstutā buddhajñānābhīyuktāḥ mahābhijñāṇaparikarmānirjātāḥ sarvadharmānayaḥkusālāḥ mārḍavāḥ smṛtīmanto
- T7** anādikarmikāś ca te bodhisatvā bhaviṣyanti cīracaritakusālamūlā bahuvorśasatasahasraciriyābrahmacaryāḥ tatthāgata-parisaṃstutā buddhajñānābhīyuktā mahābhijñāṇaparikarmānirjātāḥ sarvadharmānayaḥkusālā mārḍavāḥ smṛtīmanto
- N1** anādikarmikāś ca te bodhisatvā bhaviṣyanti / cīracaritakusālamūlā bahuvorśasatasahasracirī(yā)brahmacaryāḥ / tatthā-

- N2 anādikarmikāś ca (te bodhisatvā) bhaviyanti // ciracarikakusalamūlā bahuvārśāsatasahasracirīṇobrahmacaryāś tatthāgatapurisaṇṇutū buddhajāṇābhīyuktā mahābhijñāḍḍhārikamanijjātā // sarvadharmanayakusālā mārḍavāḥ smṛtīmanto
- D2 anādikarmikāś ca te bodhisatvā bhaviyaṇ(ṭi) ciracarikakusalamūlā bahuvārśāsatasahasracirīṇobrahmacaryāḥ (tatthāgata)purisaṇṇutū buddhajāṇābhīyuktā mahābhijñāḍḍhārikamanijjātāḥ sarvadharmanayakusālāḥ mārḍavā smṛtīmantaḥ
- D3 anādikarmikāś ca te bodhisatvā bhaviyanti ciracarikakusalamūlā bahuvārśāsata(na)sra(ṭi)ṇābrahmacaryāḥ tatthāgatapurisaṇṇutū buddhajāṇābhīyuktā mahābhijñāḍḍhārikamanijjātāḥ sarvadharmanayakusālāḥ mārḍavā smṛtīmantaḥ
- T8 anādikarmikāś ca te bodhisatvā bhaviyanti / ciracarikakusalamūlā bahubuddhasatasahasracirīṇāḥ brahmacaryā tatthāgatapurisaṇṇutū buddhajāṇābhīyuktā mahābhijñāḍḍhārikamanijjātāḥ sarvadharmanayakusālāḥ mā(ṭ)ḍavā smṛtīmantaḥ
- A1 anādikarmikāś ca te bodhisatvā bhaviya(m)ti // upacikakusalamūlā bahubuddhasatasahasracirīṇobrahmacaryā tatthāgatapurisaṇṇutū / buddhajāṇābhīyuktā mahābhijñāḍḍhārikamanijjātāḥ sarvadharmanayakusālā mārḍavāḥ smṛtīmanto /
- Tib. byān chub sems dpañ hbyun ba de dag ni las dan po pa ma yin te / dge baḥi rtsa ba yun rin po nas sbyan ba / lo bryeṇ ston man por tshans par spyod pa sbyin ba / de bshin gśegs pas yois su bstod pa / snāns reyas kyi ye śes la brson pa / union par śes pa chen po yois su sbyaṇs pa las skyes pa / chos kyi tshul thams cad la mkhas pa // gñen pa dran pa dan ldan pa yin te /
- O anādikarmikāś ca te bodhisatvā bhaviyanti ciracarikakusalamūlā bahubuddhasatasahasracirīṇobrahmacaryā tatthāgatapurisaṇṇutū / buddhajāṇābhīyuktā mahābhijñāḍḍhārikamanijjātāḥ sarvadharmanayakusālā mārḍavāḥ smṛtīmanto

caryās tatthāgatābhisaṇṇutū buddhajāṇābhīyuktā mahābhijñāḍḍhārikamanijjātāḥ sarvadharmesū [pu]ṇyakusālā mārḍavā smṛtīmanto

- (正) 無有新学 久殖徳本 淨修梵行 而無生毀 親近如来 常念仏慧 畏大神通 志存法要 勇猛志強
(妙) 此諸菩薩 非初發意 皆久殖徳本 於無量百千万億阿僧祇劫 淨修梵行 恒為諸仏之所稱歎 常修仏慧 畏大神通 普知一切諸法之門 質直無偽 志念堅固

この写本を大別すると、[K, C₃, T₃, C₄, C₅, N₁] [C₆, B, T₆, T₇, N₂] となる。主な相違点は、varsa-: buddha-及び——: ciricā: carita- である。[K]では C₄ と C₅ なる一落し、[B]では A₁ なる一落しがある。cf. upacita-, mārḍavāḥ。mahābhijñāḍḍhārikamanijjātā (= union par śes pa chen po yois su sbyaṇs pa las skyes pa) は如何なる意味であろうか。niyāta- が問題であり、[K]では niyāta- と讀むべきである。仏教経典では、niyāta-, niyāta-, niyāta- の三語は、相互に混同されているからである。(O “niyāta-” 2 niyāta- と讀むのが適切である。) 即ち「大神通を得るための準備修行に熟達した」と理解される。「般と niyāta- だ」「田圃」(2) となる意味であるが、[K]では pw を言いが如く「……に精通した」という意味である。Desānāmanā iv, 34 には niyāya- は “masc, upakāra-” と解釈されている。upakāra- は「恩義」の意が第一義であるが、「準備」「裝飾」の意もあり、後者を取れば、「大神通を得るための準備修行で飾られている」となる。い。

mahābhijñāḍḍhārikamanijjātā- は、[K] 本 XIV, 312.2 には mahābhijñāḍḍhārikamanijjātā- と出ているが、後述する如く、この語は、グループ [II] [III] の写本での加筆部分に属し、しかも mahābhijñāḍḍhārikamanijjātā- (大神通業に熟達せる) と讀まねばならない。(2)

第四章信解品第二十偈第二行について検討しよう。写本資料は次の如くである。

IV-20cd (113.10)

- Kn na śraddadhī mahyam imāṃ vibhūṣitāṃ pītā mamāyaṃ ti na cāpi śraddadhīk-//
 R na śraddadhī mahya imā(n) vibhūṣitāṃ pītā mamāyaṃ pi ti cāpi śraddadhīk-//
 K na śraddadhī mahya imā(n) vibhūṣitāṃ pītā mamāyaṃ ti na cāpi śraddadhī: //
 C3 na śraddadhī mahya imā(n) vibhūṣitāṃ pītā mamāyaṃ ti na cāpi śraddadhīk-//
 C4 na śraddadhī mahyam imāṃ vibhūṣitāṃ pītā mamāyaṃ ti na cāpi śraddadhīk-//
 C5 na śraddadhī mahya imāṃ vibhūṣitāṃ pītā mamāyaṃ ti na cāpi śraddadhī
 C6 na śraddadhī mahya imāṃ vibhūṣitāṃ pītā mamāyaṃ ti na cāpi śraddadhī //
 B na śraddadhī mahya imā(n) vibhūṣitāṃ pītā mayā yan ti na cāpi śraddadhī //
 T2 na śraddadhī mahya imāṃ vibhūṣitāṃ pītā mamāyaṃ ti na cāpi śraddadhī //
 T6 na śraddadhī mahya imā(n) vi(bhūṣitāṃ) pītā mamāyaṃ ti na cāpi śra[ṛ]ddadhī //
 N1 na śraddadhī mahyam imāṃ vibhūṣitāṃ pītā mamāyaṃ ti na cāpi śraddadhīk-//
 N2 na śraddadhī mahya imāṃ vibhūṣitāṃ pītā mamāyaṃ ti na (cāpi) śraddadhī //
 N3 na śraddadhī mahya imāṃ vibhūṣitāṃ pītā mamāyaṃ pi na cāpi śraddadhī //
 D1 na śraddadhī mahyam imāṃ vibhūṣitāṃ pītā mamāyaṃ ti na cāpi śraddadhī: //
 D4 na śradda ///

T8 na śraddadhī mahya imāṃ vibhūṣitāṃ pītā mamāyaṃ pi na cāpi śraddadhī //

A1 na śraddadhī mahyam imāṃ vibhūṣitāṃ pītā mamāyaṃ ti na cāpi śraddadhīk-//

Tib. na yi hbyor pa hdi la dad mi byed // hdi ni bdag gi pha shes yid mi ches //

O na śraddadhen mahyam imāṃ vibhūṣitāṃ na cāpi okalpaya esa me pītā

(正) 亦不親信 彼是我父 又復懷疑 不審財宝

(妙) 不信我言 不信是父

以上の写本の中、śraddadhet, śraddadhe だ、C3, C4 N1; D1 に見られ、一群をなしている。ところど、刊本の vibhūṣitāṃ だ、R, T8 に見られ、T6 を除く全つの写本で、vibhūṣitāṃ となっている。これについて、F. Edgerton はその辞書に於いて、「K」の vibhūṣitāṃ はよく知られている梵語の第二次的改変のように見える。」と述べているが、この資料より見て判る如く、全く逆だ、vibhūṣitāṃ はそれが第二次的改変である。即ち、vibhūṣitāṃ がその原形と言える。韻律を Jagati 調に統一するための改変である。

西藏訳 hbyor pa からの原語を推定すれば、vibhūti-, vibhava- が考えられようが、そのような読みは何処にも見出し得ない。従って茲原本の如きは無理と言えよう。

四

信解品第四十一偈第一行にも、非常に興味ある問題がある。(8)

IV-41ab (116.11)

- Kn daridracintās ca viciṇṭayāna viśvānaganto ima buddhakośam-/
 R daridracintās ca viciṇṭayāmah / viśvānaganto imu buddhakośam /

- K daridraccitāñ ca vicintayāma *visāṇayanto* ima buddhaghosaṃ /
 C3 daridraccitāñ ca vicintayāmi *visāṇayanti* ima buddhaghosaṃ
 C4 daridraccitāñs ca vicintayāmaḥ // *visāṇayanti* ima buddhaghosaṃ /
 C5 daridraccitā ca vicintayāmaḥ / *visāṇayanto* ima buddhaghosaṃ /
 C6 daridraccitā ca vicintayāmaḥ / *visāṇayanto* ima buddhaghosaṃ /
 B daridraccitā ca (vicintayāmaḥ) *visāṇa(?)yanto* ima buddhaghosaṃ /
 T2 daridraccitās ca vicintayāmaḥ *visāṇa(or me)yanto* ima buddhaghosaṃ /
 T6 daridraccitāñ ca vicintayāmaḥ *visāṇayanto* ima buddhaghosaṃ /
 T7 daridraccitāñ ca vicintayāmo *visāṇayanto* ima buddhaghosaṃ /
 N1 daridraccitāñ ca vicintayāmaḥ *visāṇayanto* ima buddhaghosaṃ /
 N2 daridraccitāñ ca vicintayāmaḥ *visāṇayanto* ima buddhaghosaṃ /
 N3 daridraccitās ca vicintayāmaḥ *visāṇayanto* ima buddhaghosaṃ /
 D1 daridraccitā ca 'nucintayāma *visāṇayanti* ima buddhakoṣaṃ //
 D4 ///s (ca) vicintayāma *visāṇayanti* ima buddhakoṣaṃ .
 T8 daridraccitās ca vicintayāmaḥ *visāṇayanto* ima buddhaghosaṃ /
 A1 daridraccitās ca vicintayāmaḥ *visāṇayanti* ima buddhakoṣaṃ /
 Tib. dbul po dag gi bsam pa rnam par sems //
 O *sais rgyas mdsod hdi rnam ni rab sbyin shiṃ* //
 daridraccitā ca vi(c)intayāma *visāṇayanti* ima buddhakoṣaṃ

(正) 我等志願 貧心思念 假使得聞 于斯仏誨
 (妙) 我等雖說 仏法宝藏

この一語の語源は *viśram* : *viśraṇ* : *viśru* 及び *koṣa* : *ghoṣa* の相異である。 *viśram* は C₃; N₃; T₈; D₁; D₄; O に現れる。 *viśru* は N₂ 及び *viśraṇ* は N₁; D₁; D₄; Tib.; O 及び *ghoṣa* は他の写本に見られる。 紙本 R, A は *koṣa* を回復する。

この *viśramayati* は pw 仏米 *viśramayati* の語である。 ⁽⁵⁾ この語及びその類語は Lalitavistara (ed. by S. Lehnman) 及び abhivisāṇayante (123. 19), *visāṇayisyati* (141. 16) である。 ⁽⁶⁾ W. Schubring は abhivisāṇayante (sma), *visāṇayisyati* 及び *visāṇayanti* である。

しかしながら C₆ は、中世写本を写したる本文を有する写本であると筆者は見つかり、N₁; D₁; D₄; O とも同じく *visāṇayanta* である。 ⁽⁷⁾ ただ単に *visāṇayanti* の語であると考へ難い。 勿論意味するものは「与える (dāne)」である。 中世時代は *visāṇayati* が「与える」という意味で用いられていたのではないだろうか。 実証的なもので決定せられたい。 シャーナは *Āyānāja-cūḍā* の Bhāvaṇā 及び *visāṇenā, visāṇitā* (II. 15. 11), *visāṇitā* (*visāṇitā*?) (II. 15. 17) (ed. by H. Jacobi) 及び「与える」の意味で見出される。

koṣa : *ghoṣa* であることは、三米 *koṣa* であることが *ghoṣa* と書き改められ、再び紙本で *koṣa* となつてきた形跡が認められる。

IV

第五章藥草喻品後分(羅什不訳)にある生盲と医師の譬喩の合喩部分について述べよう。
 V (136.3-8)

Ka evam avidyāndhās *tiṣṭhanti* sattvāḥ saṃsāre tathāgatas tu karuṇāṃ *janayitvā* traidhātukān nīṣṭraṇ piṭēva priya ekaputra-ke karuṇāṃ *janayitvā* traidhātuke 'vatīya *sattvān saṃsārācāre paribhramantaḥ saṃpāśyati na ca saṃsārān nīṣarantaṃ prajānanti / atha bhagavān tām* prajāñācaksuṣā paśyati dīṣṭvā ca jānāti / amī sattvāḥ pūrvam *kusālam* kṛtvā mandadvēsās tivravāgās mandavāgās tivradvēsāḥ kecid alpaprajāñāḥ kecit paṇḍitāḥ kecit paripākaśuddhāḥ kecin mithyādīṣṭayas teṣāṃ sattvānāṃ *tathāgata* upāyakaśalyena *trīṇi yānāni deśayati //*

R evam avidyāndhā(s) *tiṣṭhanti* sattvāḥ saṃsāre tathāgatas tu karuṇāṃ *janayitvā* traidhātukā(n) nī(h)ṣṭraṇ (p)ṭēva priyo ekaputrake ca karuṇā(h) *janayitvā* traidhātuka 'vatī(ṣ)ya(h) *sattvāḥ saṃsārācāre paribhramanti saṃpāśyati na ca saṃsārān nīṣarantaṃ yathābhūtaṃ prajānanti //* *atha bhagavān tām* prajāñācaksuṣā paśyati dīṣṭvā ca jānāy amī sattvāḥ pūrvam *kusālam* kṛtvā mandadvēsās tivravāgāḥ mandavāgās tivradvēsās *tīvravolāḥ* kecid alpaprajāñāḥ kecit paṇḍitāḥ kecit paripākaśuddhāḥ kecin mithyādīṣṭayas teṣāṃ sattvānāṃ *tathāgata* upāyakaśalyena *trīṇi yānāni deśayati*

K evam avidyāndhās *tiṣṭhanti* sattvāḥ saṃsāre tathāgata(n) tu karuṇāṃ *janayitvā* traidhātukān nīṣṭraṇ / piṭēva priyāḥ ekaputra-ke karuṇāṃ *saṃjanayitvā* traidhātuke 'vatīya *sattvāḥ saṃsārācāre paribhramantaḥ saṃpāśyante / na ca saṃsārān nīṣarantaṃ yathābhūtaṃ prajānanti / tām* prajāñācaksuṣā paśyati dīṣṭvā ca jānāti / amīṣāṃ] sattvāṃ pūrvam *kusālam* kṛtvā mandadvēsās tivravāgāḥ mandavāgās tivradvēsāḥ kecid alpaprajāñāḥ kecit paṇḍitāḥ kecit paripākaśuddhāḥ kecin mithyādīṣṭayas teṣāṃ sattvānāṃ *bhagavān* upāyakaśalyena *deśayati* / *trīṇi yānāni* /

C3 evam apidyāndhān *tiṣṭhanti* sattvāḥ saṃsāre tathāgatas tu karuṇāṃ *janayitvā* traidhātukān nīṣṭraṇ piṭēva priyo ekaputra-ke va karuṇāṃ *janayitvā* traidhātuke 'vatī(ṣ)ya *sattvāḥ saṃsārācāre paribhramantaḥ saṃpāśyante na ca saṃsārān nīṣarantaṃ yathābhūtaṃ prajānanti tām* prajāñācaksuṣā paśyati / dīṣṭvā ca jānāy amī sattvāḥ pūrvam *kusālam* kṛtvā mandadvēsāḥ tivravāgāḥ mandavāgās tivradvēsāḥ kecid alpaprajāñāḥ kecit paṇḍitāḥ kecit paripākaśuddhāḥ kecit mithyā-

dvēsāḥ tivravāgāḥ mandavāgās tivradvēsāḥ kecid alpaprajāñāḥ kecit paṇḍitāḥ kecit paripākaśuddhāḥ kecit mithyā-dīṣṭayaḥ teṣāṃ sattvānāṃ *tathāgata* / upāyakaśalyena *trīṇi yānāni deśayati* /

C4 evam avidyāndhāḥ / *tiṣṭhanti* sattvāḥ saṃsāre tathāgatas tu karuṇāṃ *janayitvā* traidhātukān nī(h)ṣṭraḥ / piṭēva priyēka-putrake karuṇāṃ *saṃjanayitvā* traidhātuke 'vatīya *sattvāḥ saṃsārācāre paribhramantaḥ saṃpāśyante na ca saṃsārān nīṣarantaṃ yathābhūtaṃ prajānanti / tām* prajāñācaksuṣā paśyati / dīṣṭvā ca jānāti '(mī) sattvā(h) pūrvam *kusālam* kṛtvā mandadvēsās tivravāgāḥ mandavāgās tivradvēsāḥ kecid alpaprajāñāḥ kecit paṇḍitāḥ kecit paripākaśuddhāḥ kecin mithyādīṣṭayaḥ / teṣāṃ sattvānāṃ *tathāgata* upāyakaśalyena *trīṇi yānāni deśayati* /

C5 evam avidyāndhās *tiṣṭhanti* sattvāḥ saṃsāre tathāgatas tu karuṇāṃ *janitvā* traidhātukān nī(h)ṣṭraḥ piṭēva priyēkaputrake karuṇāṃ *saṃjanayitvā* traidhātuke 'vatīya / *sattvān saṃsārācāre bhramantaḥ sandīśyate ca na saṃsārān nī(h)ṣarantaṃ jānāti //* *atha bhagavān* prajāñācaksuṣā paśyati / dīṣṭvā ca jānāti amī sattvāḥ pūrvam *kusālam* kṛtvā mandadvēsās tivravāgāḥ tivradvēsāḥ kecid alpaprajāñāḥ kecit paṇḍitāḥ kecit paripākaśuddhāḥ kecin mithyādīṣṭayaḥ / teṣāṃ sattvānāṃ *bhagavān* upāyakaśalyena *deśayati* / *trīṇi yānāni*

C6 evam avidyāndhāḥ sattvāḥ saṃsāre tathāgatas tu karuṇāṃ *saṃjanayya* traidhātukān nī(h)ṣṭraḥ piṭēva priye ekaputrake karuṇāṃ *saṃjanayya* traidhātuke 'vatīya *sattvān saṃsārācāre bhramantaḥ saṃpāśyati te na ca saṃsārān nīṣarantaṃ saṃjānanti / atha bhagavān* prajāñācaksuṣā paśyati dīṣṭvā ca jānāti amī sattvāḥ pūrvam *kusālam* kṛtvā mandadvēsāḥ tivravāgāḥ mandavāgās tivradvēsāḥ *tīvravolāḥ* kecid alpaprajāñāḥ kecit paṇḍitāḥ kecit paripākaśuddhāḥ kecin mithyādīṣṭayaḥ teṣāṃ sattvānāṃ *bhagavān* upāyakaśalyena *deśayati* / *trīṇi yānāni*

B evam saṃvidyāndhāḥ sattvāḥ saṃsāre tathāgatas tu karuṇāṃ *saṃjanayya* traidhātukān nī(h)ṣṭraḥ piṭēva priye eke pu-(tra)ke karuṇāṃ *saṃjanayya* traidhātuke 'vatīya *sattvān saṃsārācāre bhramantaḥ saṃpāśyati (te) na ca sa(h)ṣārān nīṣarantaṃ saṃjānanti atha bhagavān* prajāñācaksuṣā paśyati / dīṣṭvā ca jānāti amī sattvāḥ pūrvam *kusālanīlaṃ* kṛtvā

mandad'ceṣāḥ tivravdeṣas *tivravolāḥ* kecid alpaṇṇāḥ, kecid paṇḍitāḥ, kecid paṇḍitāsuddhāḥ kecin mihyā-
 diṣṭayas teṣāṁ satvānāṁ *bhagavān* upāyakaśaḥ yena *deśayai* / *trivī yānāni*

T2 evam avidyāndhas tiṣṭhanti satvāḥ saṃsāre tadāgatan tu karuṇāṃ janyatvā traidhātukan niṣṭraḥ pīḍitva prīye ckapu-
trake karuṇāṃ saṃjanyatvā traidhātuke ʼyatītya satvāṃ saṃsāracakre paribhramantaḥ saṃkleśīyante saṃpāśyati / te na
ca saṃsārān niṣaraṇaṃ yathābhūtaṃ prajānāti || aha bhagavān tāṃ prajācaksuṣā paśya[ṇ]i dīṣṭvā ca jānāti / amī
satvā[ḥ] pūrvāṃ kuśalanīlāṃ kvatā mandadeśāḥ tīrtarāgās tīrtadeśā mandarāgās tīrtanohā mandamohāḥ kecid
alpaprajāḥ kecid alpaprāṇīḥ kecid paripakṣuddhāḥ kecin mithyādīṣṭyaḥ teṣāṃ satvānāṃ bhagavān upāyakuṣa-
lyena deśayati / tvīṃ yānāni darśayati /

16 evam avidyāndhaḥ satvaḥ *tiṣṭhanti* / sampāre tathāgatas tu karuṇāṃ *saṃjṇanāyā* traidhātukān niḥśraṇ piēva priye
putrake karuṇāṃ *saṃjṇanāyā* traidhātuke 'vātṛya *satvāṇ* *saṃśāntakare bhṛṇamānāḥ saṃpāśvati* *te na ca saṃpāśvān niḥśo-*
raṇaṃ saṃjñānanti // *athā bhāgavatāṃ* prajñācakṣusṇ pāśyati dṛṣṭvā ca jānāti amī satvaḥ pūrvan *kuśalanīlāṃ* kṛtvā manda-
dveṣāḥ tīvratrīgāḥ mandarāgāḥ tivradvēṣāḥ *tīrvanohātī* / kecid alpaprājñāḥ kecit paṇḍitāḥ kecit paripākāśuddhaḥ kecit
mitīyādīṣṭayas teṣāṃ satvānāṃ *bhāgavatāṃ* upāyakaśalyena *deśāvati* / *trīṇ yānāni*

T7 evam avidyāndhās satvās saṃsāre tathāgatas tu karuṇāṃ *saṃjānāyā* traidhātukāṃ mīṣṭāḥ pīḍevā priye ekaputrake karuṇāṃ *saṃjānāyā* traidhātuke vātirya *satvāṇ saṃsārācāke bhīṣmatat saṃpāśyati te tu ca saṃsātān ni(f)śāraṇaṃ saṃjānanti / attha bhāgavāṇ tēṇ prajāñāksuṣā paśyati dīṣṭvā ca jānāti amī satvāḥ pūrvāṇ [ku]ḥṣatāmāṇāṃ kṛtvā mandadvēṣāḥ / tīvratāgās tīvratadvēṣa tīvramohāḥ / kecid alp(a)p(ṛa) ///*

NI evam api vidyandhās tīṣṭhanti satvaḥ saṃsāre tathāgatas tu karuṇāṃ janyatvō traidhātukan nīḥsūta(?) piēva priyāka-putrake karuṇāṃ saṃjanyatvō traidhātuke 'vati(?)ya satvōḥ saṃsāradake paribhramantiḥ saṃkīṣṭante na ca saṃsā-

*rān niḥaravaṇaṃ yathābhūtaṃ prajñācaksuṣā paśyati dīṣṭvā ca jānāti (a)mī satvaṃ pūrva(m) kṣaṇaṃ
 kṛtvā: mundaivesaṃ tīvaraḡṇāṃ mundaṛaḡṇāṃ tīvaraivesaṃ kecid alpaprājñāḥ kecid paṇḍitāḥ kecid paripākāḥ* /
kecid mithyādīṣṭavaṃ teṣāṃ satvaṇā(m) talhigata upāyakaṣaṇyena tīṇi yā(nā)mi da(ṛ)śayāmi /

N2 evam avidyāndhas satvās tiṣṭhā(n)i samṣāre tathāgatas tu karuṇāṃ saṃjānāyā traidhātukān nīṣṭrāṇ pīḍeva priye
ekaputrake karuṇāṃ saṃjānāyā traidhātuke 'vātīya satvā(n)i saṃśrāvakare bhīrmatāḥ sampraśyati ke na ca saṃsārāt
ni(h)śarāṇaṃ saṃjīṇanti // atha bhīḥgavāṇ prajñācaksuṣā paśyati dīṣṭvā ca jānāti // amī satvā(h) pūrvam kuśalamūlāṇ
kṛtvā mandadvēśāṇ tīvraṅgāṇ mandarṅgāṇ tīvradvēśāṇ tīvramohāṇ kēcid alpaprājñāḥ kēcid paṇḍitāḥ kēcid paṇḍitāku-
śāḥ kēcin mithyādr̥ṣṭavāḥ // tesāṃ satvānāṃ bhīḥgavāṇ upāyakuśalyena deśyati / triṇi yūṇāni

N3
evam avidyāndhaya satvās tīṣṭhanti saṃsāre tathāgatas tu karu ||| ||| puttrake karuṇāṃ saṃjñāmayā traidhātuke
'yadvitya satvāṇi saṃsāracakre bhīruntataḥ saṃbhoṣyati / te na ca saṃsārāt niṣśaraṇaṃ saṃjñānanti || atha bhagavān s tñ
prajñācakṣusā paśyati dīṣṭvā ca jānāti / amī satvāḥ pūrvam kuśalamīlāy kṛtvā mandadvēṣās tīvratīgā mandatīgās
tīvradvēṣas tīvrmoḥaḥ kecid alpapara ||| ||| pa(ṇ)ḍītiḥ kecit paripākaśu(d)ḍhiḥ kecit mithyādīṣṭayas teṣāṃ satvāṇāṃ
bhagavān upāyakaṃśalyena deśyati / tvṃ jñānāni

D1
 evam avidyāndhas *tiṣṭhanti* satvāḥ saṃsāre · tathāgatas tu karuṇāṃ *jaiṃivā* · traidhātukā(n) mīṣṭraḥ pīḍeva priya-m-
 ekaputrake karuṇāṃ *jaiṃivā* · traidhātuke 'vātīya *satvān saṃsārācchre bhṛamantaḥ saṃpīḍyante* · *te ca saṃsārān mīṣara-*
nam *na jñāntīty alha bhāgavatāṃ* prajācakṣuṣā · paśyati · dīṣṭvā ca jānāty ami satvāḥ pūrvaṃ *kuśalamīlan* kvā māda-
 dvesāḥ tīvratāgṛh̄ḥ mandarāgṛḥ tīvradvesāḥ kecid alpaṃrajñāḥ kecit paṇḍitāḥ kecit paripakṣasuddhaḥ kecin mithyādīṣṭyaḥ
 tesāṃ satvānāṃ *bhāgavatāṃ* upāyakaṃśalvena *deśayati* · *trīṇi yānīni* ·

D4 evam avidyāndhāḥ sat(v)ās tiṣṭhanti samśā(re ta)rhāg(ata)s (tu) mahākaraṇām jana /// /// tvā traidhātuke 'vatīrya sa ///

/// sa(m)sītān niḥsaraṇaṃ /// satvāḥ pūrvaṃ *kuśālan* (k)ṛ(tvā) /// (na)ndarāgēs tivradvēṣā(h) kecīd alpa(p)ṛ(a)
 /// satvānāṃ *bhagavān* upāyakaṣaṇa(i)y(ena) tīrīṇ yā(nān) *dēścraṇi* .
 ///

18 evam avidyāṃdhyā satvāḥ *tiṣṭhanti* saṃsāre kathaṅgatas tu karuṇāṃ *saṃjanyatyā* traidhātukān mīṣṭāṇ pīḍeva priye ekapu-
trake karuṇā(ṃ) *saṃjanyatyā* traidhātuke 'yatīya *satvā* (ṃ) *saṃsārācackre* bhīṣmataḥ *saṃpāśyati* | *ve na ca saṃsārān mīṣṭāva-*
ṇaṃ saṃjā(na)nti || *alha bhāgavatōḥ* tāt-*prajñā*cakṣuṣā paśyati dṣṭvā jānāti || amī satvāḥ pūrva(ṃ) *kṣālaṇānām* kṛtvā
mandadvēsīḥ tīvaraṅgā mandarēṅgās tīvradvēsās *tīvanmohāḥ* kecid alpaprājñāḥ kecit paṇḍitāḥ kecit paripākṣasuddhāḥ
kecit mīḥyāḍṣṭyayas teṣāṃ satvānāṃ *bhāgavatān* upāyakaṣaḍyena *deśāyati* | *tīnī yātānī*

Al
evam avidyācchāṇ *ijjhaṇi* satvāṇ saṃsāre tathāgatus tu karuṇāṃ *jānagiyā* ttrāidhātukān nīṣṭraṇ pīṭeva priyēkaputrage
karuṇāṃ *saṃjānagiyā* ttrāidhātuke 'vatṛyya *satvāṇ saṃsāracakhe* paribhramantāṇ saṃkīṭṣayāṃte na saṃsārān nīṣcarayāṇ
yathābhūtiṇaṇ prajāṇaṇti || *attha bhagvān, tīṇaṇ prajāṇacaksuṇa* paṣṣati / dīṣṣvā ca jānāti 'mī satvā pūrvvaṃ *kusāḍaṇ*
kṛtvā maṇḍadveṣas tīvraṇṅgā maṇḍatṅgus tīvradveṣāṇ / kecid alpaprājñāṇ kecit paṇḍitāṇ kecit paripākāśuddhāṇ kecit
mitiyādīṣṭṣayāṇ / teṣāṃ satvānāṃ *tathāgata* upāyakasaṇḍeyena *tīṇi jānāṇi dāṣṣayati* ||

Tib. de ltur ma rig pas ldons te / sems can hkhlor ba na *gras pa* rnams la de bshin gśégs pas thugs rje bskyed nas / khamas
gsun las hidas kyan bu gcig pañi pha byams pa bshin du / thugs rje chen po bskyed nas khamas gsun du gśégs te / *sems*
can rnams hkhlor bañi hkhlor lo na hkhlyam stini ñon mois kyan de dag hkhlor ba las hhyini ba yai dag pa ji lla ba bshin du
ni śes par de dag beam ldan hidas kyi śes rab kyi spyan gyis gzigs so // *gzigs nas kyan sems can hdi dag ston dge ba byas*
pas she sdan chun la hñod chags che ba dan hñod chags chun la she sdan che ba dan kha cig śes rab chun ba dan kha
cig mkhas pa dan kha cig yois su smin cin dag pa dan kha cig log par lla ba mkhyen nas / sems can de dag la *de bshin*
gśégs pa thabos mkhas pas theg pa gsun du bsad do //

evam avidyāndhāni satvāni *triṣṭhaṇṭi* samśāre tatthāgatas tu karuṇāṇ *janayitvā* triadhātuka(n) m(h)s[m]trāḥ pūṭeva prīṭye
ekaputrake karuṇāṇ *janayitvā* triadhātuke 'vāṭiya *satvāni* samśāradakere bhīramanāṇāni *sa(n)* *de'syaṇṭe* *ca* *na* *ca* *saṃsā-*
raṇ *nissaraṇaṇ* *jāṇanti* *attha* *bhagavā* prajāñcaṣuṣā paṣyati . diṣṭvā *ca* jātyandhā amī satvā . pūṭvaṇ *kuśalamūla* (*ṇ*)
kṛtvā mandadvesāḥ tīvratāgē māṇḍarāgē . tīvratadvesā . mandadvesāḥ kecid alpaprājñāḥ kecid paññāḥ kecid paṇipā-
kaśandhāḥ keci(n) mithivādastava . tesāṃ satvāṇāṃ *tathāgata* . upāyakaṇṣalyena *deśayati* . *trīni jānāmi* .

(正) 故謂盲冥 是以世尊 懲傷其人 升降三界 輪転無際 不能自拔 徧於衆生 心之根原 病有極重 垢有厚薄 解有難易 親見遠近 便見三乘

(添) 如是無明 開冥衆生 流轉中住 唯有如來 超出三界 發生悲愍 亦如慈父 愛念一子 猶悲慙已 下入三
界 是彼衆生 於流轉輪中行 不如契知 出離流轉 以以仏眼 而觀見之 見已了知 此等衆生 前世作善
少愼厚欲 少欲厚眞 或有少智 或有巧慧 或有成熟清淨 或有邪見 彼等衆生 仏爲方便 巧說三乘

これらの写本は、大略次の如く四種類に分けられる。即ち、[1] D₁, O; C₅ [2] K, C₃, C₄, N₁; Tib. [3] C₆, B, T₆, N₂, T₇, N₃, T₈ [4] T₂, R, A₁. 主たる相異点は、刊本の“sattvān atha bhagavāms tan”とある。批判を加えてこれを示せば次の如くなる。

[1] satvāṅ samśrācākre bhīraṇaṅtāṅ samdīśyante te ca na samśrūtān mīṣaṇaṅ (or na) jīanāntīti attha bhagavān prajāca-ksuṣā paśyati

[2] satvaṃ saṃsāracakre paribhramantaḥ saṃkṣīpyante na ca saṃsārān niḥsaraṇaṃ yathābhūtaṃ prajānanti tām prajācaksu-
ṣā paśyati

[3] satvaṁ samśrācākre bhramatāḥ sampaśyati te na ca samśrātī niḥsaraṇaṁ samjñamāṇi atha bhagavān (tām) prajñācakṣuṣā paśyati

紙本 R は、[2] と [3] とを合縁して成立したと言える。即ち、

R satvā samśācackre paribhramatāḥ sampāśyati na ca samśrūtaṁ nīśaraṇaṁ yathābhūtaṁ prajānanīti atha bhagavān
tān prajñācakṣuṣā paśyati

これらを見れば、古き形から新しい形への本文の生成過程が如実に窺われよう。

六

阿弥陀仏の原語について、種々議論⁽²⁾されているが、第七章化城喻品では、次の如くである。

VII (184.12-13)

Ku paścināyāṇ diśi bhikṣavo 9 'mitāyus ca nāma tatthāgato 'ṛhan samyaksaṃbuddhaḥ
R paścināyāṇ bhikṣavo diśy amittābhaś ca nāma tatthāgato 'ṛhan samyaksaṃbuddhaḥ
K paścināyāṇ bhikṣavo diśy amittāyus ca nāma tatthāgato 'ṛhan samyaksaṃbuddhaḥ /
C3 paścināyāṇ bhikṣavo diśy amittāyus ca nāma tatthāgato 'ṛhan sa[m]jñayaksaṃbuddhaḥ
C4 paścināyāṇ diśi bhikṣavo amittāyur nāma tatthāgato 'ṛhan samyaksaṃbuddhaḥ
C5 paścināyāṇ diśi bhikṣavo amittābhaś ca nāma tatthāgato 'ṛhan samyaksaṃbuddhaḥ /
C6 paścināyāṇ bhikṣavo diśi amittābhaś ca nāma tatthāgato 'ṛhan samyaksaṃbuddhaḥ
B paścināyāṇ bhikṣavo (diśi) amittābhaś ca nāma tatthāgato 'ṛhan samyaksaṃbuddhaḥ
T2 paścināyāṇ diśi bhikṣavo amittāyus ca nāma tatthāgato 'ṛhan samyaksaṃbuddhaḥ
T6 paścināyāṇ diśi amittābhaś ca nāma tatthāgato 'ṛhan samyaksaṃbuddhaḥ
T7 paścināyāṇ diśi amittābhaś ca nāma tatthāgato 'ṛhan samyaksaṃbuddhaḥ /

N1 [pa]paścināyāṇ bhikṣavo diśy amittāyus ca nāma tatthāgato '(r)han samyaksaṃbuddhaḥ
N2 paścināyāṇ diśi amittābhaś ca tatthāgato 'ṛhan samyaksaṃbuddhaḥ
D1 paścināyāṇ bhikṣavo diśy amittāyur nāma tatthāgato 'ṛhan samyaksaṃbuddhaḥ
T8 paścināyāṇ diśy amittābhaś ca nāma tatthāgato 'ṛhan samyaksa(ṇbu)ddhaḥ
A1 paścināyāṇ diśi amittābhaś ca nāma tatthāgato 'ṛhan samyaksaṃbuddhaḥ /
Tib. dge sloṇ dag nub phyogs na de bshin gśeḡs pa dgra bcom pa yaṇ dag par rdsogs paḥi sans rgyas tshe dḡag med ces bya
ba dan /

O paścināyāṇ diśi bhikṣavaḥ amittāyur nāma tatthāgataḥ

(E) 西方現在二仏 号無量寿

(妙) 西方二仏 一名阿弥陀

写本を分懸するは、[E] K, C₃, C₄, T₂, N₁; D₁, O; Tib. [E] C₅, C₆, B, T₆, T₇, N₂; R, T₈, A₁ など。[E] te amittāyus-
を [E] na amittābha- を有する。[E] の方がより古き形と考へらるべし。

因みに、西方仏の他の一仏の名称「度一切世間苦恼」妙「超度因縁」(正に相当する梵語 (184. 13-14) は、sarvaloka-
dhātūpadravōdvegapratyutīrṇa- (K, C₃, C₄, C₅, T₂, T₆, T₇, N₁; R, T₈; D₁, O) の外に、C₆, B, N₂; A₁ には sarvalokadhā-
tūpadravōdvegapratyutīrṇa- (< °pratyutīrṇa-) などがある。

また、東北方の一仏名「瓊一切世間怖畏」妙「除世懼」(正に相当する梵語 (185. 2) は、pratyutīrṇa- など。

VII (185.2)

Ku sarvalokabhayaśca sambhīṣatavā vidhvaṃsanakaraś ca
R (lacking).

- これらを分類すれば、次の四種類となる。

七

XIII (289.13-15)

R evam eva manjuśrī tathāgato 'py arhan samyaksaṃbuddho svena bāhuhānirjñeṇa / puruṣabalanirjñeṇa traidhānuke
dhanirjñeṇa dharmarājyāṇa kārayati //

- K evam eva mañjuśrīṣ tathāgato 'rhan samyaksaṃbuddhaḥ *svena bāhūbalaṃ*iṣṭena / puṇyaṃiṣṭena traidhātuke *dharmarājyaṃ* kārayati //
- C4 evam eva mañjuśrīṣ tathāgato 'py arhan samyaksaṃbuddhaḥ *svena bāhūbalaṃ*puṇyaṃiṣṭena dharmarājyena traidhātuke dharmarājyaṃ kārayati /
- C5 evam eva mañjuśrīṣ tathāgato 'py arhan samyaksaṃbuddhaḥ *svena bāhū(ba)laniṣṭena* traidhātuke *dharmarāj(j)a(ni)* kārayati
- C6 evam eva mañjuśrīṣ tathāgato 'py arhan samyaksaṃbuddhaḥ (*sve)na bāhūbalaṃ*iṣṭena (dharmarājyena traidhātuke *dharmarājyaṃ* kārayati
- B evam eva mañjuśrīṣ tathāgato 'py arhan samyaksaṃbuddhaḥ *svena bāhūbalaṃ*iṣṭena puṇyaḥ**balani**(*rj)*iṣṭena dharmarājyena traidhātuke *dharmena rājyaṃ* kārayati
- T6 evam eva mañjuśrīṣ tathāgato 'py arhan samyaksaṃbuddhaḥ *svena bāhūmā balaṃ*iṣṭena dharmarājyena traidhātuke *dharmena rājyaṃ* kārayati
- N1 evam eva mañjuśrīṣ tathāgato 'py arhan samyaksaṃbuddhaḥ *svena bāhūbalaṃ*puṇyaṃiṣṭe(*na)* dharmarājyena traidhātuke *dharmena rājyaṃ* kārayati
- N2 (evam eva mañju)śrīṣ tathāgato 'py arhan samyaksaṃbuddhaḥ *svena*bāhūbalaṃiṣṭena dharmarājyena traidhātukena *dharmena rājyaṃ* kārayati
- D3 evam eva mañjuśrīṣ tathāgato 'rhan samyaksaṃbuddhaḥ *svabāhūbalaṃ*puṇyaṃiṣṭe traidhātuke *dharmarājyaṃ* kārayati
- T8 evam eva mañjuśrīṣ tathāgato 'py arhan samyaksaṃbuddho *dharmasvāmi* dharmarājā *svena bāhūbalaṃ*iṣṭena dharmarājyena traidhātuke *dharmena rājyaṃ* kārayati/

- A1 evam eva mañjuśrīṣ tathāgato 'py arhan samyaksaṃbuddhaḥ *svena bāhūbalaṃ*iṣṭena puṇyaḥ**balani**iṣṭena dharmarājyena traidhātuke *dharmena rājyaṃ* kārayati //
- Tib. lhan dpal de bshin du/de bshin gśegs pa dgra bcom pa yaṃ dag par rdsogs paḥi saṃs rgyas ūiṭa kyī lag stobs kyī bsoḍ nams las byunḥ beḥi khams gsum na / *chos kyī rgyal po* mdsad paḥi khams gsum de dag la bdud sdig can gnod de /
- O evam eva mañjuśrīṣ tathāgato 'rthā(m) samyaksaṃbuddhaḥ *svakeṇa bāhū*iṣṭena : *svapuṇyaṃ*iṣṭena : *svabalaṃ*iṣṭena *prajñā*iṣṭena *dharmam*iṣṭena : *dharmarājatvena* : traidhātuke *dharmarājatvaṃ* kārayati *dharmarājēśvara*yaṃ ca
- F (e)vam eva mañjuśrī(s) ta(thāgā)to ('rthāṃ sa)myaksaṃbu(dddhaḥ *sva)keṇa bāhū*iṣṭena : *svapuṇyaṃ*iṣṭena (*svabalaṃ*iṣṭena) *ḥ(r)a(jiṣ)ā*iṣṭena *dharm(a)(n)iṣṭena dharmarājatvena* tr(a)iḥātuke *dharmarājatva(ni)* kārayati *dharmarājēśvara*yaṃ ca:
- (正) 如来正觉 亦復如是 為大法王 無極道帝 自伏其心 以法教化 以德消害 以慧戰闘 降諸法王 無極之衆
- (妙) 文殊師利 如来亦復如是 以禪定智慧力 得法国土 王於三界
 じきふのすふそふ縣ふきだ きの四尊縣ふきだ 王な四尊縣ふきだきの如くじきふ。
- [1] D3, Tib.
 svabāhūbalaṃpuṇyaṃiṣṭe traidhātuke dharmarājyaṃ
- [2] (a) K, C5 (b) C4, C6
 (a) *svena bāhūbalaṃ*iṣṭena puṇyaṃiṣṭena* traidhātuke dharmarājyaṃ (* C5 欠 < o.)
 (b) *svena bāhūbalaṃ*puṇyaṃiṣṭena* dharmarājyena traidhātuke dharmarājyaṃ (* C6 puṇya-欠 < o.)
- [3] (a) B, N1, A1 (b) T6, N2, T8

(a) *svena bāhūbalanirijātena * puṇyabalānirijātena * dharmarājyena traidhātuke dharmena rājyaṃ (* N1 bāhūbalapūṇya-nirijāte)*

(b) *svena bāhūbalanirijātena dharmarājyena traidhātuke dharmena rājyaṃ*

[4] R

svena bāhūbalanirijātena puṇyanirijātena traidhātuke dharmena dharmarājyaṃ

これら [1] から [4] までは見るに、文の変遷を読み取るものが出来よう。この中で *niryāta*、*nirjāta*、*nirjāta* が混同している。次に各項の問題点を考えてみたい。

[1] [1] から [4] の *niryāta*、*nirjāta* (Tib. *byun ba*) は *nirjāta* と読むのが適切である。即ち「自己の腕の力と福德に依って征服された三界に於て、法の統治をなす。」と理解されよう。この *nir-jā* を “to conquer, defeat” の意と取る。

[2] これ以下では *svabāhūbalapūṇyanirijāte* なる合成語を分解する伝承もみられ、又 *puṇyanirijāte* を省略する場合もある。[1] の *svabāhūbalapūṇyanirijāte* とする Loc. case を *svena* “*nirjātena*” の Inst. case に変えたため、その被修飾語として *dharmarājyena* を補いつける。それが (b) である。(a) は、それが脱落したのか、或は [1] から [2] (b) への過渡的なものとも解される。(b) を訳せば「自己の腕の力(と福德と)に依って獲得された法の王権に依って、法の統治をなす。」となる。*nir-jā* を “to win, acquire by conquest” の意と取る。

[3] この *nir-jā* は *dharmarājyaṃ* を分解し、*dharmena rājyaṃ* とする。その結果 *svena* “*nirjātena*” の被修飾語が形の上では二語となってしまった。

[4] この *nir-jā* は [3] で述べた二つの被修飾語を一つにして、即ち *dharmarājyena* を省略し、*dharmena* のみとし、再び *dharmarājyaṃ* を回復したと理解されよう。

因みに *dharmasvāmi dharmarājāḥ* は *Ts* より採用したものである。

このように、[1] がこの文章の、より古く簡潔な形であり、順次増広され、難解になってきたことが理解されよう。O, F の如きの文章は、非常に拡大されたものである。カシユガー本が冗長であると言われる所以である。

八

第十四章從地涌出品第四十偈第一行にも問題があり、次にそれを述べよう。

XIV-40ab (310.5)

Kn vasantī ākāśaparigrahasmīṃ kṣetrasya heṣṭhāparibhāgi vīrāḥ |

R vasantī ākāśaparigrahasmīṃ kṣetrasya heṣṭhā paribhoga eṣṭhā |

K vasantī ākāśaparigrahasmīṃ kṣetrasya dhaste-paribhoga vīrāḥ |

C4 vasantī ākāśaparigrahasmīṃ kṣetrasya dhaste-paribhoga vīrāḥ |

C5 vasantī ākāśaparigrahasmīṃ / kṣetrasya heṣṭhā paribhoga eṣṭhā |

C6 vasantī ākāśaparigrahasmīṃ / kṣetrasya heṣṭhā paribhoga eṣṭhā |

B vasantī ākāśaparigrahasmīṃ kṣetrasya heṣṭhā paribhoga eṣṭhā ||

T2 vasantī ākāśaparigrahasmīṃ kṣetrasya heṣṭhā-paribhoga vīrāḥ |

T6 vasantī ākāśaparigrahasmīṃ / kṣetrasya heṣṭhā paribhoga eṣṭhā |

N1 vasantī ākāśaparigrahasmīṃ kṣetrasya heṣṭhā-paribhoga vīrāḥ ||

N2 vasantī ākāśaparigrahasmīṃ kṣetrasya heṣṭhā-paribhoga vīrāḥ ||

N3 vasantī ākāśaparigrahasmīṃ kṣetrasya heṣṭhā-paribhoga vīrāḥ |

D1 vasantī ākāśaparigrahasmīṃ kṣetrasya dhaste-paribhoga vīrāḥ |

*mahābhijñānādeyaprabhāvanāyāḥ paṇḍitā buddhabhūman saṅgītikusāḥ sarvabhāgacchāhamaṇāṇāṃ āścaryā(bhūta
lokasya mahāvīrya)balasthāmapūjātāḥ // tāṃs ca bha(gavān evaṃ vadati mayāite ādita) eva samādāpātāḥ samuttejyātāḥ
paipācātāḥ paritāpmitāś cāsyāṃ bodhisatvabhūmāv ity*

ime ca bodhisatvā mahāsatvā bahuvaprameyāḥ bahukalpakotiniyutasaśasahasracetvā (ca) rītibrahmacaryāḥ dīgharātṛaṇaḥ kṛtānīścayā *buddhojānāne* samādhiṃbhuśasatasahasrasamāpadyamavyutthānakusāḥ (*ma*) nābhijñāḥ *kṛtaparīkarmāṇāḥ* paṇḍitā buddhabhūmau saṃgṛhītakusālāḥ *tathāgatatatharmāṇāṃ* āścaryabhuṭā lokasya (mahāvīryabala)s(th)āmaprāpṇā tāmś ca bhagavān etvāṇ (vadati) mayā(t)e ādita (eva sa)mādāpīṇāḥ pariṇāmītiś cā(syaṃ bodh)satvabhūm(āṃ ity)

ime ca bodhi[ṃ]sutra mahāsatvāḥ bahvāprameyāḥ bahukalpakojānayaṭasahasasatvāḥprahmācaryāḥ diṅgharātṛaṇ
 kṛtāniscād *buddh[ho]ṇime* samācchisatasahasrasamāpadayamanayutthānakusāḥ *mohābhijñānakatmani*(*)*yjyētāḥ mohābhijñānā-*
nakṛt[ar]āḥkarmajāḥ paṇḍitā buddhahbhinūman saṅgītikusāḥ *śrīvataḥlīgātadharmajāṇa* ācāryaḥbhūtā lokasya
 mahāvīryyabalasthānaprāptāḥ tā(ṇ)ś ca bhagavān evaṃ vadati // mayāte ādita eva samādāptāḥ *smṛtejjñā* paripāci-
 tāḥ parināmitāś cāsyā(ṇ) bodhisatvabhinūmāv iti //

ime ca bodhisatvā mahāsatvā bahavo [ca teṣāṃ] (aprameyā) 'sarpkhyeya bahukāpakāyina yutaśatsaśa (sraṇīṇacāritā-
brahma)caryā dirghatātram kṛtāparikramāṇa · kṛtāṃścaryā (buddhāṇāṃ samādhiṇukhaśatsaśa) 'nāstasmāpadyananyu-
ttānakusāla : ma(ñābhijñāḥ kṛtāparikramāṇāḥ pañcāt) buddhabhūmyā(m) saṃpṛitkuśālās *talīlāgata prasne su* · āścaryā-
(dibhūtā lokasya mahāvīrya)balasthāmāpṛāptā · kām(ś) ca bhagavāṇīṇ evaṃ vadati mayāite ādita e(ya samādāpi)tāḥ

pariṇāmitaś ca paripācitāś cātra bodhisatvabhūmāv iti .

F
ime ca bodhisatvā mahāsatvā bahavo 'prameyā' saṃkhyeyā bahukalpakojinayutāsātasahasrac'cū*vacarī*ābrahmacarya
dīrghavarātraṃ kṛta[h]par(i)karmā(ṇaḥ) kṛtamiścya *buddha*ñāne samādhi*nu*kṛhśatasahasrasamāpadyanavayutthāna-
kṣalā: *mahābhijñāṇ* *kṛte*par*ikarmāṇa*ḥ paṇḍitā buddhabhūmyā(m) ' samgṛit(i)k)śalās *talhāgata*preśi*nu* aścarvād**h**utā
lokasya mahāvīryabalasthāmaprāptāḥ tē(m)ś ca bhagavāṃ evaṃ bhavati mayā*ite* ādita eva samādāp*it*ā[m](h) parijāmi-
tāś ca paripācī*t*āś catra bodhisatvabhūmāv iti

(正) 今有若干 億百千數 久修梵行 長夜遵侍 在於道懸 制道現在 無量之衆 咄了坐定 起立方便 成大神
通 聰明智慧 住于公地 習公懸誼 於世希有 建大聖力 世尊往昔 亦復數化 于斯品類 誘導建立 於
菩薩地

(妙) 而此大衆 諸菩薩等 已於無量 千萬億劫 為仏道教 勸行精進 善入出住 無量百千萬億三昧 得大神通
 久修梵行 善能次第 習諸善法 巧於問答 人中之宝 一切世間 甚為希有 今日世尊 方云得仏道 時初
 令發心 教化示導 令向阿耨多羅三藐三菩提

これらの写本を分類する基準になる語を抽出すれば次の如くなる。

-cīrṇacarita- K, C4, C5, T2, T6, N1, N3, R, T8, D1, D3

B, T7, N2, A1

hi C5 only.

buddhajñāne C5, B, T6, T7, N2, N3, R, T8, A1, D1, D3, Tib.

tathāgatajñāne K, C4, T2, N1

-sāmādhimukhaśata-
k, Ć4, Ć5, T2, T6, N1, N3, R, T8, D1, D3, T1b.

B, T7, N2, A1-samādhisāta-

maḥābhijñākarmaniyāṭaḥ C4(-parikarma-), C5, B, T6, T7, N2(?), N3, R, T8, A1

K, T₂, N₁, D₁, D₃, Tib.

mahābhijñāktaparikarmāṇaḥ K, C4, T2, N1, D1, Tib.

mahābhijñāḥ kṛtaparikarmāṇaḥ D3, cf. F.

mahābhijñāṇānakṛtaparīkarmāṇaḥ C5, B, T6, T7, N2, N3, R(?), T8, A1

tathāgatadharmaṇām K, C4, C5, T2, N1, R, T8, D1, D3, Tib.

sarvathāgatadharmāṇāṃ B, T6, T7, N2, N3, AI

āścaryabhūtāḥ C5 only.

C5, B, T6, T7, N2, N3, R, T8, A1
samutejītaḥ

K, C4, T2, N1, D1, D3, T1b.

これに依つて、写本を分類すれば、三種類にならう。[1] D_1, D_3 (paripāciāṭh, samuttejāṭh を欠く) [2] (a) $K, T_2, N_1,$
これに依つて、写本を分類すれば、三種類にならう。[1] D_1, D_3 (paripāciāṭh, samuttejāṭh を欠く) [2] (a) $K, T_2, N_1,$
Tib. (g) C_4 (mahābhīṣṭaparikarmant'yāṭh を有く) [3] (a) C_5 (g) $B, T_6, T_7, N_2, N_3, R, T_8, A_1.$

上の三冊刊本“mahābhijñāparikarmamāyāt mahābhijñāktaparikarmāṇaḥ”は [1] 及び [2] (a) では、“mahābhijñāktaparikarmāṇaḥ”のみであり、[2] (b) では、“mahābhijñā^{ph}erikarmamāyāt mahābhijñā(jiñā)naktparikarmāṇaḥ”と [3] では、“mahābhijñā^{ph}karmamāyāt mahābhijñājñānaktparikarmāṇaḥ”と増広されておることが判る。F. Edgerton は、その辞書“nirvāṇa”の項 [1] に於て、「西蔵訳及び K₂ に mahābhijñāparikarmamāyātāḥ なる合成語が欠けているのは、けだし重字省略(haplography)に依る。何故なら次の語が mahābhijñāktaparikarmāṇaḥ であるからである。」と説明しているが、

前述の如く、[1]及び[2] (a) がより古い形で、[2] (b) 及び [3] が新しい増広されたものと言いうことが出来る。

“mahābhijñātaparikarman” は、「大神通を得る準備修行を為してえた」と解される。又、D, F の如く読めば「大神通を有ち、淨治を為してえた」となる。この二は、“parikarman” を “cleansing, purification” の意と解する。

また、“mahābhijñātakarmavāyāh” についで、F. Edgerton は、この “nirvāta” を “nirvāta” と讀み、*ni* は “to” と解しているが、上で述べた如くその必要はなく、「大神通業に熟達した」と解される。

因みに、写本 C₅ は他の写本にない読み、即ち *hi, iścaryabhih* を有ち、独特の性格をもつものである。T₂ は、グループ [III] に属するが、K に類似する場合があり、この二がその例である。(妙)「巧於問答」の原語は、O, F の如きが推定される。

十

第十八章法師功德品は、六根の清淨性を述べるが、その意根の説明にある「諸の所説の法、其の義趣に随って、皆実相と相違背せじ。若し俗間の經書・治世の語言・資生の業等を説かんも、皆正法に順ぜん。」との羅什訳は、法華經行者の現実の行道を示すものとして、古来非常に重要視されてきた。これに相応する梵文にも問題があり、それを最後に述べる。

XVIII (372.3-5)

- Kn yañ ca dharmañ bhāṣisyati so 'sya smṛta na saṃpramoṣaṇ yāsyati / ye keci laukikā lokavyavahārā bhāṣyāni vā mantrā vā sarvāṇs tām dharmānyena saṃsyaṇdayisyati /
- R yañ ca dharmā(n) bhāṣisyati / so 'sya smṛta na pramoṣaṇ yāsyati / ye keci laukikā lokavyavahārā bhāṣyāni vā mantrāni vā sarvāṇs tām dharmānyena sa(n) syaṇdayisyati //

- K yañ ca dharmañ bhāṣisyate so 'sya smṛta na pramoṣaṇ yāsyati / ye ca keci lokikā lokavyavahārā bhāṣyāni vā mantrāni vā sarvā(n)s tām dharmānyena sandarśayisyati /
- C4 yañ ca sa dharmañ bhāṣisyate so 'sya smṛta na pramoṣaṇ yāsyati / ye ca keci lokikā lokavyavahārā bhāṣyāni vā mantrā vā sarvāṇs tām dharmānyena saṇdarśayisyati / (109b, 1-2)
- C5 sa ca dharmāṇ bhāṣate / so 'sya smṛta na pramoṣaṇ yāsyati / ye keci lokikā lokavyavahārāni bhāṣyāni cā mantrāṇ vā sarvāṇs tām dharmāpadeśenana dharmān deśayisyanti /
- C6 sa ca dharmāṇ bhāṣate / so 'sya smṛta na pramoṣaṇ yāsyati (/) ye keci lokikā lokavyavahārāni bhāṣyāni cā mantrāṇ vā sarvāṇs tām dharmāpadeśatena dharmāṇ deśayisyanti /
- B yañ ca sadharmāṇ bhāṣisyate so 'sya smṛta na pramoṣaṇ yāsyanti (/) ye ca keci lokikā lokavyavahārā bhāṣyāni vā mantrā vā sarvāṇs tām dharmānyena saṃsyaṇdayisyati /
- T2 yañ ca sadharmāṇ bhāṣisyate / so 'sya smṛta na pramoṣaṇ yāsyati / ye keci lokikā lokavyavahārāni bhāṣyāni vā mantrāni vā sarvāṇs tām dharmānyena sandarśayisyati
- T6 yañ ca sa dharmāṇ bhāṣisyate so [rddhā] 'sya smṛta na pramoṣaṇ yāsyati (/) ye ca keci laukikā lokavyavahārā bhāṣyāni vā mantrā vā sarvāṇs tām dharmānyena saṃsyaṇdayisyati /
- T7 yañ ca sa dharmāṇ bhāṣisyate so 'sya smṛta na pramoṣaṇ yāsyati / ye ca keci laukikā lokavyavahārā bhāṣyāni vā mantrā vā sarvāṇs tām dharmānyena saṃsyaṇdayisyati /
- N1 yañ ca dharmān deśayisyate so 'sya smṛta na saṃpramoṣaṇ yāsyati / ye ca keci lokikā lokavyavahārā bhāṣyāni vā mantrāni vā sarvāṇs tām dharmānyena saṇdarśayisyati /
- N2 yañ ca sa dharmāṇ bhāṣisyate so 'sya smṛta na pramoṣaṇ yāsyati / ye ca keci laukikā lokavyavahārā bhāṣyāni vā

- mantrā vā sarvāṃs tāṃ *dharmāyena saṃsyaṇḍaḥṣiyati* //
- N3 yañ ca dharmam bhāṣisyati / so 'sya smṛtau) na pramoṣaṃ yāsyati / ye ca kecil lokakā lokavyavahārā bhāṣyāṇi vā mantrā vā sarvāṃs tāṃ *dharmāyena sandarśayisyati* /
- D1 yaṃ ca dharmam bhāṣisyate so 'sya smṛtau *saṃpramoṣaṃ* na yāsyati · ye ca kecil laukikā lokavyavahārā · bhāṣyāṇi vā *mantrāṇi* vā sarvāṃs tāṃ *dharmōpanayena saṃsyaṇḍaḥṣiyati* ·
- D2 yaṃ ca dharmam bhāṣisyate so 'sya smṛtau na *saṃpramoṣaṃ* yāsyati · (y)e/// /// vā sarvāṃs tāṃ *dharmōpanayena saṃsyaṇḍaḥṣiyati* ·
- T8 yañ ca dharmam bhāṣisyati / so 'sya smṛtau na pramoṣaṃ yāsyati / ye ca kecil lokikā lokavyavahārā bhāṣyāṇi vā mantrā vā sarvāṃs tāṃ *dharmāyena sandarśayisyati* /
- A1 yañ ca *saddharma(ni)* bhāṣisyate / so 'sya smṛtau na pramoṣaṃ yāsyati // ye ca kecil lokikā lokavyavahārāṣyāṇi vā mantrā vā sarvā(n)s tāṃ *dharmāyena saṃsyaṇḍaḥṣiyati* //
- Tib. chos gaṇ bśad pa de la de bried nas par mi hgyur ro // hñg rten pañi hñg rten gyi tha sñnd gaṇ dag skad dam sñags ci yod pa de dag thams cad *chos kyī tshul dan shyor ro* //
- O yaṃ ca so kiñcid dharmam bhāṣati so 'sya smṛt(i) na *saṃpramoṣaṃ* gacchati na saṃmuhyati · yaṃ kāñcil lo(ki)kāni lokavyavahārāni loka(bh)ā(sy)ā(ṇi) lokamantrāni lokanirukṭiṃ vā sarvā(n)s tāṃ *dharmānupa(nu)ḥṣe(na)* //
- (E) 綜叙所歷 憶念不忘 凡俗所為 販賣賈作 語言音声 以法皆觀 次第分別 不失其緒
- (妙) 諸所說法 隨其義趣 皆与実相 不相違背 若說俗間經書 治世語言 資生業等 皆順正法
- この特色は問題となるので、以下“dharmāyena saṃsyaṇḍaḥṣiyati”である。この語句を基盤として写本を分類すれば、次の四種類となる。

- [1] saṃsyaṇḍaḥṣiyati, (a) D1, D2(-upanayena), (b) Tib. (-nayena)
- [2] saṃpraśaṣyati, (a) K, N1 (-upanayena), cf. O, (b) C4, T2, N3, T8 (-nayena)
- [3] dharmam deśayati, C5, C6 (-upadeśanena)
- [4] saṃsyaṇḍaḥṣiyati, B, T6, T7, R, A1 (-nayena)
- この中で、上の四つの部類に於いて、より古い形は、如何なるものであろうか。筆者は[1]のギルギット本の形より以前に、“*dharmāyena saṃsyaṇḍaḥṣiyati*”という文形が存在していたと想定したい。この“*dharmāyena*”が、“*dharmōpanayena*”と変形したのがギルギット本と考えられる。欠損がある故、正確ではないが、Oは“*tāṃ dharmā-nupa(nu)ḥṣe(na)*”と読まれた、“*upanayena*”が読み取れる。(dharmāṇi は tāṃ の影響か。)
- 筆者が、前述した原形を考へるのも、般若経と同類の文章が見られるからである。
- satṭhya ca parato dharmam śīṇoti yaṃ ca satṭhya parato dharmam śīṇoti taṃ sarvaṃ prajñāpāramitāyaṃ *saṃsyaṇḍaḥṣiyati* yaṃ ca laukikāni śīlpaśīlānakarmasthānāni tāni sarvāṇi prajñāpāramitāyaṃ āgama *dharmāyā saṃsyaṇḍaḥṣiyati* (Aśṭasāstrikā, Wogihara's ed., 673, 12-16)
- sa yān dharmān parataḥ śīṇoti tān *sarvadharmasamutthāyaṃ saṃsyaṇḍaḥṣiyati* (Suvikāntavikāramūparipicchā, Hikata's ed., 100, 21-22)
- satṭhya ca parato dharmam śīṇoti tat sarvaṃ prajñāpāramitāya(n) *saṃsāḥṣiyati* · yaṃ tāni laukikāni kāryāni tāni prajñāpāramitāyaṃ āgama *dharmāyā saṃsāḥṣiyati* · (Aśṭasāstrikā, Gilgit Buddhist Mss., vol. 10, pt. 5, fol. 196b, 5-6)
- 小品般若及び大品般若の羅什、玄奘訳を挙げれば次の如くである。
- 一心聰法、所可聞法、皆陀般若波羅蜜、是菩薩因般若波羅蜜、世間諸事、皆同実相。(羅什訳 大正八、五六四中)
- 恭敬信受、随所聽聞、皆能會入、甚深般若波羅蜜多、諸所造作、世間事業、亦依般若波羅蜜多、方便善巧、會入

法性。(玄奘訳 大正七、八二六中、九〇一上)

一心聴受、所從聞法、及世間事、皆与般若波羅蜜合。(羅什訳 大正八、三四〇上)
 聰聞正法、恭敬信受、繫念思惟、究竟理趣、隨所聰聞、世出世法、皆能方便、会入般若波羅蜜多、甚深理趣、諸
 所造作、世間事業、亦依般若波羅蜜多、会入法性。(玄奘訳 大正七、二六二上、六二七下)

これらを見ると、⁽¹⁶⁾ *samsyandayati* (*samsādhayati*) という動詞が関係する具格の名詞は、いずれも *dharmatā*, *sarvadharmasamātā* という抽象名詞であり、これに相当するものは、法華經の文章では、*dharmamaya* (法の理趣) が適しい。
 西蔵訳は、明らかに “*dharmamaya samsyandayisyati*” と梵語に還元される故、訳者が校訂したものか、原本にその如くあったのか、いずれかであろう。若し後者であれば、原本は [4] の系統の読みをもったものであったと考えられる。
 “*dharmamaya*” が “*dharmāpanaya*” と変化したため、[2] (a) では “*samsyandayisyati*” が “*samdasayisyati*” となり、意味が理解し易くなった。即ち「日常的言辭を、それが書かれたものであれ、呪文であれ、法を適用することに依つて説くであろう。」と解される。(正)の「以法……觀」の「觀」は “*samdasayisyati*” の訳の如くである。羅什訳は、筆者の想定した形の如きか、[2] (a) の如きか判定しかねる。[2] (b) は、[2] (a) と [4] との混合形と考えられる。
 [3] は、[2] (a) の異形と考えられ、C₁ 及び C₂ の写本は独特の読みを有していることが知られよう。
 [4] は、本来の形が回復されたものと考えられ、これらの写本の本文は古い形と言うことは出来ないであろう。訳せば「法の理趣に、日常的言辭を、それが書かれたものであれ、呪文であれ、一致せしめるであろう。」となる。

結 び

以上、十箇所の偈及び長行について、写本に現われた梵語本文の諸様相を検討してきたが、一応最初に提示した分類 [I] が、より古い形の本文を有する貝葉写本群とすることが出来、その後種々の変遷を経て、紙写本に連っていることが明らかになったと考える。

今後、本文全般に亘って、全ての貝葉本の検討が早急になされることが望まれる。

註

(一) C. Vogel: The Dated Nepalese Manuscripts of the *Saddharmapundarikasūtra*. NGAW. I. Philologisch-Historische Klasse, Jahrgang 1974 Nr. 5. p. 200.

W. Baruch: Beiträge zum *Saddharmapundarikasūtra*. p. 1 ff.

(2) 写本及び略号は次の如くである。

Kn	: Kern-Nanjio's edition.
R	: Ms. no. 6, the Royal Asiatic Society, London. Paper manuscript. “A” in Kern-Nanjio's edition.
K	: Kawaguchi's ms, the Toyō Bunko, Tokyo. “K” in Wogihara's edition.
C3	: Add. no. 1682, the Cambridge University Library.
C4	: Add. no. 1683, the Cambridge University Library. “Ca” in Kern-Nanjio's edition.
C5	: Add. no. 1684, the Cambridge University Library. “Cb” in Kern-Nanjio's edition.
C6	: Add. no. 2197, the Cambridge University Library.
B	: Ms. Or. no. 2204, the British Library. “B” in Kern-Nanjio's edition.
T2	: Ms. no. 408, the Tokyo University Library.
T6	: Ms. no. 412, the Tokyo University Library.

- T7 : Ms. no. 413, the Tokyo University Library.
 N1 : Ms. no. 4-21, the National Archives of Nepal. 177+2 leaves, 5 lines.
 N2 : Ms. no. 3-672, the National Archives of Nepal. 137 leaves, 6 lines.
 N3 : Ms. no. 5-144, the National Archives of Nepal. 72(+5+1) leaves, 6 lines.
 D1 : Ga in Watanabe's edition.
 D2 : Gb in Watanabe's edition.
 D3 : Gc in Watanabe's edition.
 D4 : K in Oskar von Hinüber's edition.
 T8 : Ms. no. 414, the Tokyo University Library. Paper manuscript. "K" in Kern-Nanjio's edition.
 A1 : Ms. no. 4079, the Asiatic Society of Bengal, Calcutta. Paper manuscript.
 O : Kashgar manuscript.
 F : Farhād-Beg manuscript.
 Tib. : Peking edition.
 pw : Sanskrit-Wörterbuch in kürzerer Fassung.
 BHSD : Buddhist Hybrid Sanskrit Dictionary.
 (3) 「公論集」第十卷「徳島大学教養部紀要（人文・社会科学）」第十九卷（一九八四）参照。
 (4) K は fols. 1-19 及び fol. 20 ff. 及び、筆蹟を異にしてゐる。前者は「グループⅢ」に属しているかも知れない。再考したい。
 (5) 長尾雅人「中観と唯識」九八頁以下参照。
 (6) Mvy 2544 参照。次に niryāta の用例を挙げておく。
 SP. 60,9 niryāta (K, C3, C4, C5), niryāta (C6, B, T2, T6, T7, N1, N2, N3, D1, D2, D3), Tib. hes par bton pa, (抄) 済度。
 60,12 niryāta, Tib. hes par hbyun ba, (抄) 得度脱。
 78,12 niryāyeyuh, niryāyeyuh (K, T2), niryayuh (C4, N1), Tib. hes par hbyun bar (mi) hgyur ro, (抄) 得度。
 241,1 niryāta, niryāta (C6), Tib. hes par hbyun ba, (抄) 成仏滅度。
 Sphāṭivāṭyūha (Oxford ed.) 15,14-5 samapābhadracāryāniryaṭa, Tib. kun tu bzah poñ spyod pas hes par byun ba, 修習普賢之

徳（康僧鑑）。 Cf. °caryāniyata (Ashikaga's ed.).

- (7) Mvy 210 参照。
 (8) C4 は na a va と書かれてゐるが、T2 は na a ma と書かれた形跡がある。
 (9) BHSD 参照。
 (10) W. Schubring: Zum Lalivistara (Asiatica, Festschrift F. Weller), pp. 626-627.
 (11) ジャーナナルには「渡辺研二氏の教示を得た。記して謝す。」
 (12) 「仏教学」第四号「岩松論文」同第七号「藤田論文」参照。
 (13) ケレンは Dvandva と読む。一七九頁註一参照。
 (14) LV. p. 60 ff. 「字源」(大正六法蔵) SP. p. 148,12 (後)「処空珍妙樓閣」(正)「人所居諸館」若干重閣交疊 SP. p. 337.
 13 (後)「諸世樓閣」(正)「諸世樓閣」
 (15) 拙著『中央アジア出土梵文法華經』p. xxi, § 13 参照。
 (16) 古典梵語では °asamsyandayati とする形は一回のみ出ている。 pw 参照。

補註

次の二万五千頌般若の一文は、木村高尉氏の教示に依るものである。同氏に感謝したい。

punar aparāṃ subhūte °vinivartaniyo bodhisatvo mahāsatvaḥ śhrībuddhīś ca bhavati satkṛtya ca parato dharmam śrīnoti yat kincci parato dharmam śrīnoti tat sarvaṃ prajñāpāramitāyāṃ samyandayati yāni tāni laukikāni kṛyāni tāni sarvāni prajñāpāramitāṃ āgamaṃ dharmatayā samyandayati na tan dharmam samanuṣṣyati yo dharmadhānu na yuyate sarvaṃ tam prajñāpāramitāyāṃ yujyamānaṃ samanuṣṣyati idam subhūte bodhisatvasya mahāsatvasyavinivartanīyakaṣaṇaṃ vedatvayam (Pañcaviṃśatisāhasikā, the Tokyo Univ. Library, no. 29, 301a, 9-301b, 2) Cf. E. Conze: The Large Sūtra on Perfect Wisdom, pp. 391-392.

本稿は「伊原照蓮教授退官記念研究発表会」(昭和五十八年三月二十五日、於九大文学部)で発表したものを加筆したものである。伊原教授の学恩を記して謝したい。

(ごたひらみ・徳島大学教授)